

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 1

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
1894–1907

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2002

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
за Національною програмою випуску
суспільно необхідних видань*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 1:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)
Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)

Пояснення слів, мовна редакція текстів М.Грушевського — Олександр РИБАЛКО
Переклад з російської статей зі збірника
«Освобождение России и украинский вопрос» — Іван СВАРНИК
Переклад висловів з латинської, грецької,
польської, німецької, французької — Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво «Світ»

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-224-4 (т.1)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2002
© Видавництво «Світ», дизайн
та художнє оформлення, 2002

ЛИСТ ПРОФ. ГРУШЕВСЬКОГО ДО ДЕКАНА ТВАРДОВСЬКОГО

Високоважний Пане Декане!

На засіданні Виділу 11 н.ст. липня с.р. Ви, перервавши мене, не дозволили мені говорити по-руськи і тим виключили мене від участі в нарадах факультету, бо хоч потім запропонували Ви д-ру Студинському толкувати моє внесення, але він натомість поставив своє власне, так що я фактично зістався без голосу і тому вийшов з засідання.

Пригоду сю мушу порушити *pro futuro*. Протягом семи літ своєї професури я все уживав руської мови на конференціях, бо не володію так польською мовою, аби могли на ній свobodно висловлятися, та й не маю обов'язку нею володіти, ані не був спеціально коли-небудь до того зобов'язаний, а що найголовніше — Найвище розпорядження, заводячи (*N.B.* з деякими обмеженнями, очевидно, з огляду на утраквістичний в принципі характер нашого університету) польську мову урядовою для властей академічних, нічим не виключає уживання другої краєвої мови в дискусії на конференціях, ані в зносинах поодиноких професорів з академічними властями. Коли ж Ви, Пане Декан, маєте які сумніви в тім *pro futuro*, то прошу сю справу поставити на найближчій засіданні факультету, аби раз вона могла бути доведена до остаточного в'яснення компетентними інстанціями, і про рішення факультету ласкаво мене завідомити, аби в разі неприхильного поалагодження її міг я в тій справі починити дальші кроки.

З глибоким поважанням

М.Грушевський, зв[ичайний] професор університету

Votum separatum

Нижче підписаний не може підписати XVI протоколу з засідання 11 липня 1901 [р.] тому, що уступ, де говориться про його *votum*, пропускає деякі деталі, потрібні для відповідного зрозуміння.

І так: підписаний зачав говорити по-руськи, як говорив на засіданнях факультету весь час своєї професури (від р. 1894). Коли декан, просячи, аби підписаний говорив по-польськи, мотивував се тим, що по-руськи не розуміє, підписаний пропонував, що буде говорити поволі і незрозумілі слова постарається витолкувати, по-польськи ж говорити не піднімався, мотивуючи, що то робило б йому трудність. Коли ж декан не пристав на се, підписаний встав, щоб вийти. В тім декан звернувся

Грушевський вважав необхідним з'ясувати, чи можна вважати за успішні ті роботи, які виконані в Україні, щоб до них можна було бачити перспективи. Він писав: «В Україні, крім того, що виконано, є ще багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи».

В Україні, крім того, що виконано, є ще багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Робота виконана у вищих навчальних закладах

Ще раз ми дякуємо міністру Гарту за те, що він не тільки виконав свою роботу, але й виконав її так, як треба було виконати. Він виконав її так, як треба було виконати, і виконав її так, як треба було виконати. Він виконав її так, як треба було виконати, і виконав її так, як треба було виконати.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Як це було?

Між деякими філософськими школами університету відбувалося обмірковування питань, які стосувалися основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

ПІСЬМА ЗЪ ВЕДІНЬ

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Щодо справи основних напрямків роботи у вищих навчальних закладах, ми бачимо, що виконано багато роботи, яку треба виконати, щоб можна було бачити перспективи.

Фотокопія з газети "Діло", де надруковано "Лист проф. Грушевського до декана Твардовського".

до проф. Студинського з пропозицією перекладати внесок підписаного. Але позаяк проф. Студинський натомість почав ставити внесок від себе, підписаний вийшов.

Зробив він се не тільки тому, що фактично зістався без голосу, а і взагалі не можучи пристати на такий спосіб, де можливість забирати голос залежала б для нього від того, чи котрийсь з професорів схоче взяти на себе обов'язок перекладача.

Не маючи обов'язку уміти по-польськи, підписаний має заразом те переконання, що ідея рівноправності обох краєвих мов на Львівським університеті (котра лежить в основі Найвищого розпорядження з р. 1871 і для котрої робить певні уступки і Найвище розпорядження 1879 р., що завело польську мову як урядову на університеті, напр., застерігає для професорів з руською мовою викладовою спорядження руських каталогів, що входить уже вповні в круг внутрішнього урядування) не годиться з виключенням руської мови від уживання в конференціях і в зносинах поодиноких професорів з університетськими властями, і всяке обмеження в сім напрямі було б кривдою для професорів, які займають катедри руські, тим більше, що й Найвище розпорядження з 1879 р. таких обмежень не робить.

М.Грушевський, зв[ичайний] професор університету

Улиця Шевченка у Львові

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1900. — Т. X. — С. 200–202.
Підпис: М.Грушевський. Авторський рукопис (чернетка) зберігається в ЦДІА
України в м.Києві (Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 9–11).

in extenso (лат.) — повністю, без скорочень
ojcowie miasta (пол.) — батьки міста
ulicy Błotnej (пол.) — вулиці Болотної
ulica Szewczenki (пол.) — вулиця Шевченка
pro aeterna rei memoria (лат.) — на вічну пам'ять

Друга руська артистична вистава у Львові

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1900. — Т. XII. — Кн. X. —
С. 50–54. Підпис: М.Грушевський. Авторський рукопис зберігається в ЦДІА
України в м.Києві (Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 209. — Арк. 21–29-зв.).

viribus unitis (лат.) — спільними зусиллями
jurі (фр.) — журі

**На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській
громаді)**

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1901. — Т. XIII. — С. 77–87.

πάντων μέτρον ἀνθρώπος (гр.) — людина — міра всього
in statu nascendi (лат.) — у стані народження/на стадії народження
[а з нею й українська] *gente* (лат.) — [а з нею й українська] родом (з похо-
дження)

sit venia verbo (лат.) — вибачайте на слові
οὐδενὸς ἤττων (гр.) — ніхто не гірший

Лист проф. Грушевського до декана Твардовського

“Лист проф. Грушевського до декана Твардовського зараз по інциденті з дня
11 с[ього] м[ісяця]”, а також “*Votum separatum* проф. Грушевського проти вище
поданої верифікації протоколу із засідання з дня 16 липня” вперше надруковано в
львівській газеті: Діло. — 1901. — Ч. 260 і 261. — С. 2 в замітці під назвою
“Як то було”. Поданий нижче текст газетної замітки прояснює, що спричинило
появу листа і вміщеного слідом за ним “*Votum separatum...*”

“Як то було”

Від декана філософічного виділу університету Львівського одержуємо ось
таке письмо:

“На основі припоручення виділу філософічного ц[ісарсько]-к[оролівського]
університету у Львові прошу Поважану Редакцію помістити слідуюче пояснення:

В описах подій, що відбулися у Львівськiм університеті д[ня] 19 листопада,
піднесли часописі руські і польські між причинами, що причинились до подраз-

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ	5
ВІД ВИДАВНИЦТВА	12
<i>Павло Сохань</i> . ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ	14
<i>Ігор Гирич</i> . ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	47
Розділ I. ІСТОРИОСОФСЬКІ СТАТТІ	63
Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівськiм університеті 30 вересня 1894 р.	65
Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства	75
Спiрні питання староруської етнографії	83
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи	100
Розділ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТАТТІ	109
Українсько-руське літературне відродження в історичнiм розвої українсько-руського народу	111
Як мене спроваджено до Львова (Лист до хв[альної] редакції "Діла") ---	117
Нова "пря" про українсько-руську книжну мову	123
Листи з-над Полтви:	129
<i>Лист перший</i>	129
<i>Лист другий</i>	142
<i>Лист третій</i>	161
Наукове товариство імені Шевченка	188
Улиця Шевченка у Львові	202
Друга руська артистична вистава у Львові	204
На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) 208	
Лист проф. Грушевського до декана Твардовського	217
В справі музею при Науковiм товариствi ім. Шевченка	220
Друга вистава образів Ів[ана] Труша	223
Олександр Кониський. 18(30)/VIII 1836–29/XI (11/XII) 1900 ---	227
В справі "Академічного дому"	234
250 літ	236

Що зробити з "Академічним фондом"?	241
Гуцульська вистава	244
Українсько-руські наукові курси	246
Безглузда національна політика Росії	256
Що ж дали? (В справі руських гімназій)	258
В справі руських шкіл і руського театру	262
Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії	270
Не даймося!	274
Академічний дім	277
Українські кафедри	279
Ювілей Вол[одимира] Антоновича	281
До наших читачів в Галичині	282
З біжучої хвилі	284

Розділ III. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ. СТАТТІ

Й ЗАМІТКИ НА ТЕМИ ДНЯ 1905–1906 років"	289
[Передмова]	291
Українство і питання дня в Росії	293
Конституційне питання і українство в Росії	301
На руїнах	313
Дорогою віків	321
Перші кроки	323
"Самоотвержение малороссиян"	329
Польсько-українські мотиви	335
Новий кордон	344
У українських послів російської Думи	348
З Державної Думи. З вражінь і помічень	353
Дума і національне питання	359
Аграрне питання	364
Після Думи	369
Перша річниця російської конституції	373
Галичина і Україна	376

Розділ IV. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "ВИЗВОЛЕННЯ РОСІЇ

І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ"	383
Передмова	385
Проти течії	389
"Наступного дня"	393
Рух політичної і суспільної української думки в ХІХ столітті	397
Єдність чи розпад [Росії]?	405
Національне питання й автономія	413
Про зрілість і незрілість	421

Наші вимоги -----	425
Фрази і факти -----	429
Рівною мірою -----	434
На злобу дня -----	436
Неймовірно -----	438
Ганебній пам'яті!.. -----	441
Український П'ємонт -----	444
Питання дня (Аграрії перспективи) -----	448
Національні моменти в аграрному питанні -----	453
Кінець гетто! -----	456
Справа українських кафедр і наші наукові потреби -----	458
Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) -----	485
Розбурхане муравлисько -----	528
За український маслак (В справі Холмщини) -----	536
КОМЕНТАРІ -----	545
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ -----	574
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК -----	580